ОСТАННІЙ БІЙ КЛИМА САВУРА

ДО 61 річниці З ДНЯ ЗАГИБЕЛІ ГОЛОВНОГО КОМАНДИРА УПА КЛИМА САВУРА (Д.КЛЯЧКІВСЬКОГО)

Редакція часопису «Волинь» неодноразово присвячувала публікації цій видатній особистості. Крок за кроком протягом останніх десяти років вдалося реконструювати маловідомі сторінки його біографії. Значний внесок у цю справу зробив молодий рівненський історик, науковий працівник Рівненського краєзнавчого музею п.Ігор Марчук. Ним же підготовлено до друку книгу «Командир УПА – Клим Савур», що незабаром потрапить до читачів. А зараз ми пропонуємо фрагмент з цієї праці.

Момент реорганізації підпілля ОУН на Волині та Поліссі співпав з черговою великою акцією радянського тоталітарного режиму проти українського національно-визвольного руху на території західноукраїнських земель. Перший секретар ЦК КП(б)У М. Хрущов об'їхав на початку 1945 року всі обласні центри з вимогою остаточно знищити «українсько-німецьких націоналістів». За той час він встиг двічі побувати у Рівному, «закручуючи гайки» місцевому партійному керівництву.

Центральний апарат НКВД України у Києві на чолі з Тимофієм Строкачем розробив план з ліквідації керівного активу ОУН і УПА на Волині. Всі матеріали підшивались у так звані «дела оперативной разработки (ДОР)», основними об'єктами яких були Дмитро Клячківський та інші члени проводу ОУН на ПЗУЗ. Енкаведисти довго не могли вийти на слід невловимого командира повстанців, та їм допоміг прикрий випадок.

Наприкінці січня 1945 року, проводячи одну з операцій з ліквідації відділів УПА у Волинській області, енкаведисти в бою захопили сани, на яких лежав хворий на тиф командир «Кайдаш», він же «Рудий», уродженець с.Коршів Сенкевичівського району Волинської області Юрій Стельмащук. Сотня «Волі», яка супроводжувала командира, намагалась його відбити, але, втративши з десяток бійців, відступила. «Рудого» одразу відправили до Києва, підлікували і 8-9 лютого 1945 року вперше допитали. На допиті з'явився сам генерал Тимофій Строкач. Невідомо, як поводив себе «Рудий» під час допитів і які підступні методи проти нього застосовувались, але слідчим вдалося вибити від нього важливу інформацію про місце перебування Головного командира УПА – Північ Дмитра Клячківського - «Клима Савура». Ось дуже вагомий уривок з його свідчень, виділений слідчим у тексті червоним олівцем:

«Запитання: – Коли ви останній раз зустрічалися з «Климом Савуром»?

Відповідь: – Останній раз я з ним зустрічався 30 листопада 1944 року на Оржівських хуторах Клеванського району Рівненської області, де «Клим Савур» приймав мене у зв'язку з моїм затвердженням першим заступником «Дубового» і командувачем з'єднання груп УПА «Завихост». З «Климом Савуром» я пробув майже добу. Спочатку він повів мене в одну хату, де ми з ним повечеряли, а потім ми з ним пішли в іншу хатину і там переночували на горищі. Увесь наступний день «Клим Савур» залишався там.

Запитання: – Де зараз знаходиться «Клим Савур»?

Відповідь: – Виходячи з того, що «Клим Савур» домовився зі мною про зустріч на 30 січня 1945 р. на Оржівських хуторах Клеванського району Рівненської області, я вважаю, що до цього часу він зі своєю особистою охороною, яка складається з 2-3 добре озброєних охоронців, повинен знаходитися на вказаних хуторах, де він має надійну базу.

На відстані 1-1,5 км від «Клима Савура» постійно знаходиться прикриваючий його ВОП («Відділ особливого призначення») під командуванням «Узбека» у складі 60 чоловік, озброєних ручними кулеметами, автоматами та гвинтівками.

Наскільки мені відомо, «Клим Савур» ніколи в підземних криївках не ховається, віддаючи перевагу перебуванню вдень у лісі, а вночі – на конспіративних квартирах, утримувачами яких є віддані йому особи з місцевих жителів.

Зокрема, я думаю, що однією з таких квартир є будинок заможної селянки Оржівських хуторів, чоловік і син якої, як мені розповів «Клим Савур», були активними учасниками УПА і загинули в 1943 році у боях з німцями.

У цій хаті, як я розповів, 30 листопада 1944 року я вечеряв з «Климом Савуром».

Прізвище та ім'я цієї жінки я не знаю, живе вона з дочкою років 16 і сімдесятирічною свекрухою. Її хата знаходиться в західній частині Оржівських хуторів, навпроти закинутого дам'яного складського приміщення, на відстані 100-120 метрів від нього.

Хата ця має дві кімнати, дерев'яна, накрита соломою з правого боку від вхідних дверей - одне вікно.

Вигляд кімнати, де ми вечеряли з «Климом Савуром», я добре запам'ятав: посередині стоїть накритий чистою білою скатертиною стіл, зліва, біля вікна, ручна швейна машина, поряд стоїть ваза з квітами, у лівому кутку - шафа для одягу, справа – металеве ліжко, на стіні висять кілька ікон і портрети Тараса Шевченка та Івана Франка.

Розташування вказаної хати я добре знаю і безпомилково можу її показати.

Друга хата, де я ночував з «Климом Савуром», знаходилася у південній частині Оржівських хуторів. Хата ця і за зовнішнім виглядом і за внутрішнім оздобленням значно відріжна від тієї хати, де я вечеряв з «Климом Савуром» раніше. Власником її є жінка років 30-32, низького зросту, повнувата, темна шатенка.

Місце розташування цієї хати я теж можу показати».

Маючи такі свідчення, Строкач терміново наказує провести у Клеванському районі Рівненської області чекістсько-військову операцію силами 20 і 24 стрілецьких бригад ВВ НКВД, залучивши Клеванські райвідділи НКВД, НКГБ та організовані ними спецгрупи з колишніх партизанів і тих, хто перейшов на бік каральнo-репресивних органів повстанців. Він з особистою охороною виїжджає у Рівне, прихопивши «Рудого» з собою.

10 лютого 1945 року 4-5 тисяч червоногонників 20-ї та 24-ї бригад оточили район, у центрі якого знаходились села Оржів, Грабів, Покоси, Суськ, Бронники. Командир 24 стрілецької бригади внутрішніх військ НКВД полковник Фатєєв ще напередодні 9 лютого отримав таємний наказ терміново перекинути свою частину, яка оперувала на Здолбунівщині, у Клеванський район. Червоногонники традиційно утворили зовнішнє кільце і поступово почали його стискати, у середину були запущені невеликі оперативно-військові групи, очолювані місцевими співробітниками НКВД і НКГБ, які добре знали місцевість. ОВГ діяли пошуковим способом на основі орієнтовних даних про місце ймовірного перебування підпільників, або ж реалізовували конкретну інформацію, отриману від агентурної мережі з місцевих жителів. Каральнo-репресивними органами вже на той час була досить добре розбудована агентурна мережа, яка становила серйозну небезпеку для повстанців. За секретними звітом «Стану агентурно-інформаційної мережі» по Рівненській області на 20.03.1945 року вона виглядала так:

	Управління НКВД	Управління НКГБ
Резидентів	56	57
Агентів-внутрішників	160	697
Агентів-маршрутників	80	-
Інформаторів	2133	2964
Разом	2429	3718

Одна з таких ОВГ у складі 40 бійців 233-го окремого стрілецького батальйону з оперативником райвідділу НКГБ лейтенантом Шатєвим (за іншими даними – Шатязвим – авт.) зуміла вийти на слід групи «Клима Савура».

«Перший день операції завершився знищенням бандгрупи ватажка «Узбека» чисельністю 22 чоловіка, як потім виявилось, це була особиста охорона «Клима Савура». Другий день пройшов також з невеликими результатами, а головної цілі операції досягнуто не було.

Продовжуючи настирно і скрупульозно проводити пошуки 12.2 [1945] загоном 233 ОСБ (окремого стрілецького батальйону – авт.) під командуванням начальника штабу батальйону старшого лейтенанта Хабібуліна в лісовому масиві було виявлено погашене вогнище, що викликало у т. Хабібуліна підозру щодо наявності в цьому районі бандитів (саме так у всіх радянських документах називали українських патріотів - бійців УПА - ред.)

Загін, більш уважніше, продовжував пошуки. Був виявлений один слід (за партизанською тактикою українські підпільники завжди йшли слід у слід, що не давало можливості виявити чисельність – авт.). Рухаючись по сліду, загін помітив рух у чагарнику невідомих осіб. Тов. Хабібулін прийняв рішення оточити чагарник, для чого загін розбив на три групи і поставив завдання: діяти однією групою зліва, другою групою справа, а з третьою групою тов. Хабібулін рухався прямо на виявлений чагарник.

При підході до чагарнику група була обстріляна автоматичним вогнем, а дещо згодом було помічено троє невідомих, що втікали і відстрілювались. У результаті переслідування всі троє були вбиті. Як потім з'ясувалось, що серед вбитих був головнокомандуючий УПА «Клим Савур» і з ним дві невідомі особи. У вбитих виявлено 3 автомати, 5 магазинів до автоматів, 2 пістолети, 150 патронів, польова сумка з документами УПА і картами.

Таким чином, у результаті організованої, швидкої та несподівано проведеної операції і наполегливих пошуків був убитий головнокомандуючий УПА «Клим Савур», ...» Сталось це все о 14 год. 30 хв.

Є ще кілька свідчень про обставини цього бою. Зокрема, з публікації у газеті «2000» від 9 лютого 2001 року стало відомо, що група старшого сержанта Д. (прізвище не вказано) безпосередньо вийшла на вогневий контакт з охороною «Клима Савура» та втратила одного бійця. Двоє повстанців залягли, прикриваючи відхід свого командира і в нерівному бою загинули. «Д. намагався схопити втікача живим, але той на вимогу скласти зброю відповів вогнем з ППС.» Тоді сержант зробив фатальний постріл з карабіна, який і обірвав життя Дмитра Клячківського.

Ще один звіт про ті події належить перу прокурору Клеванського району Сметані і датований 14 лютим 1945 року за номером №2-32.

«Проведеною операцією по боротьбі з бандитизмом військовою частиною в складі 35 чоловік за участю старшого оперуповноваженого РВ НКГБ т. Шатаєва на межі Клеванського і Олександрійського районів у лісах біля села Суськ 12.II.45 року вбито три бандити.

Групою були взяті одяг і різні документи з польовою сумкою, при перевірці документів виявилась крупна бандитська фігура, через три години були забрані трупи і впізнані бандитами, які здались. Це був вбитий командир УПА і ОУН «Савур Клим».

Тобто виходить, що енкаведисти роздягнули вбитих повстанців і кинули тіла на місці бою, забравши їх тільки через три години. Тіла було відвезено у Рівненську тюрму, де була проведена судово-медична експертиза спеціальною комісією у складі судово-медичного експерта майора медичної служби Рибакової Н.В., начальника відділу УББ НКВД УССР майора Кравчука, старшого слідчого УББ НКВД УССР молодшого лейтенанта Романенка Я.Р., старшого оперуповноваженого 1 відділення УББ НКВД Рівенської області молодшого лейтенанта Березіна А.Н. та інших. Судово-медична експертиза встановила, що під час операції підрозділом 20-ї бригади ВВ НКВД у лісі, 2 км західніше села Оржів, був убитий командуючий УПА «Клим Савур», тіло якого вночі 13 лютого було привезене в оперативну групу НКВД УССР у місті Рівне. Судячи з характеру поранень, смерть настала від пострілу з вогнепальної зброї, здійсненого з відстані, що він загинув від зброї, якою міг бути автомат. Куля влучила у спину з правого боку, а вийшла з правого боку грудей (наскрізна рана грудної клітки). Один з охоронців мав вік приблизно 30-32 роки, був невисокого зросту зі світло-каштановим волоссям і сіро-голубими очима, загинув від автоматної черги, яка влучила у ноги ззаду і призвела до большого шоку та великої втрати крові. Другий охоронець мав 19-20 років і загинув від вогнепальних поранень голови, завдяних одночасно із різного роду зброї, але далі у документі зазначалось, що він загинув від двох автоматних куль, які влучили у чоло. Дещо пізніше тіла впізнавали Ю Стельмащук – «Рудий» та інтендант однієї з груп УПА «Карий» – Гаскевич. На жаль, до цих пір не вдалося встановити імена двох охоронців, що так мужньо захищали свого командира.

Через місяць на Оржівських хуторах 23 березня 1945 року загинули Борис Бедрик - «Климдив», військовий референт проводу ПЗУЗ, разом з референтом СБ крайового проводу Олексою Присяжнюком – «Мітлою». Перед тим невідомо як загинула Олена Мостович – «Верба» - член крайового проводу ОУН на ПЗУЗ, організатор Українського червоного хреста. Ціною неймовірних зусиль вдалося вирватися із пастки Леоніду Волосовцю – «Уласу». Підпільне видання повідомляє: «На початку лютого 1945 р. Улас відійшов на Клеваньщину, де в лісах ще з кількома друзями пережив велику зимову акцію, в якій по- геройськи загинув в бою з большевиками командир УПА «Клим Савур». Тому що ліси були окружені залізним кільцем червоних, годі було вирватись з окруження, все напорувалися на большевиків на краю лісу. Отже, Улас був кілька днів без харчів, лютневими морозами повідморожував руки і ноги... Щойно по кількох днях йому вдалося таки, по-пластунськи, пробратись поміж большевиками».

Волосовець Леонід – «Куля», «Максим», «Улас», *народився 1919 р. у с.Озденіж у свідомій, авторитетній родині. У 1940 році всю родину (батька, матір, чотирьох братів, з яких один з жінкою і донькою) вивезено у Сибір. Менший брат Володимир – «Лаврін» восени 1944 р. загинув у криївці у Дерманському лісі. Леонід довгий час виконував функції шефа за яку Волинського обласного проводу ОУН, проводив велику організаційну роботу. Пройшов підстаршинський вишкіл у Карпатах (1944). Працював з кінця 1944 р. у референтурі СБ. Весною 1945 р. обіймає посаду надрайонового провідника Луцького надрайону. Загинув 13.12.1945 р. у с.Романів Тривіч місцеве населення зберегло у піснях. Найвідоміша з них пісня баладного типу «Гей, бували хмари, гей, бували бурі». 9 липня 1995 року на батьківщині Дмитра Клячківського у м. Зображі постав величний пам'ятник. Згодом такий пам'ятник було споруджено у 2002 році у нашому місті на місці масових розстрілів у катівнях Рівненської в'язниці. Як повідомляє лист Служби Безпеки України, тіло славного командира УПА ймовірно закопане у безіменній могилі на цвинтарі Грабник у місті Рівне. (Однак, як стверджує письменник Є.Шморгун з посиланням на колишнього в'язня Рівненської обласної тюрми НКВС (тепер швейна фабрика) тіло Клима Савура разом з двома побратимами поклали на подвір'ї тюрми, вивели в'язнів, а потім забетонували двері однієї з камер, де його прах разом з іншими спочиває й по сьогоднішній день - ред.)
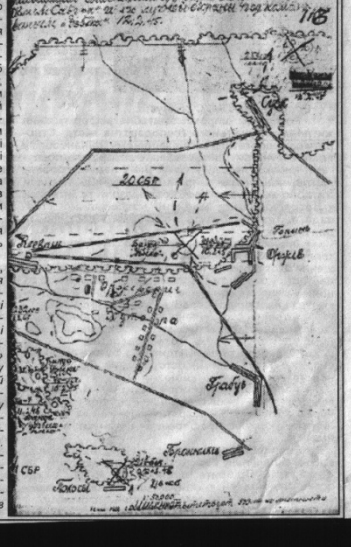
СХЕМА ЧЕКІСТСЬКО-ВІЙСЬКОВОЇ ОПЕРАЦІЇ ПРОТИ «КЛИМА САВУРА», СКЛАДЕНА ОПЕРАТИВНИКАМИ МГБ